

istina, koje nadilaze umne sile; a g. 1858. čudesima u Lurdu pokazala, da su čudesa ne samo moguća već da ih faktično imade, što je racionalizam poricao. Ona neka ostvari našu želju da J. Duns Škot bude proglašen blaženim, te tim proslavljen onaj, koji je najsjajnije branio Bezgrješno Začće; i da bude dovršeno izdanje svih njegovih djela baš godine 1954. te tim zasjaje njegov nauk u jarkom svijetlu. **F a x i t D e u s !**

O knjizi „Temelji filozofije“.

Dr. Đuro Gračanin.

I.

U svom dosad najznatnijem djelu »Distinguer pour unir ou les degrés du savoir«¹ najveći današnji živi francuski filozof Jacques Maritain posvećuje velik dio prvog poglavlja veličini metafizike. Usprkos devijacijama razuma modernog čovjeka, metafizika nije ništa izgubila od svog značenja. I navoditi, kao što to čini Ramon Fernandez,² nesposobnost modernog čovjeka da filozofira to je zaista »un argument strictement nul«. A ipak, dodaje Maritain, to je najbolji argumenat, što ga imaju protivnici suvremene metafizičke renesanse.

Posve je istina, da se moderni razum ne podudara više s vječnom metafizikom. Tri stoljeća empirio-matematizma priveli su razum odveć zemlji, te se on više ne zanima za drugo nego za fenomene i za ono čisto praktično dominiranje stvarima, što mu ga pribavlja utilitaristička mreža njegovih koncepata. Čovjek je tako stekao vanrednih sposobnosti u području osjetilnosti, ali istodobno njegov je razum silno oslabio obzirom na svoj vlastiti predmet. Stoga mu i nije preostalo drugo nego odlučiti se proti metafizici ili za jednu pseudo-metafiziku pragmatista, pluralista, bergsonovaca ili blondelovaca. To je sve istina. Moderni je razum proti autentičnoj metafizici. Ali taj njegov praktičan stav po sebi ništa ne dokazuje. U sebi, razum je ostao ono što je bio, ono što jest: sposobnost kojom se čovjek diže nad osjetilni svijet, značajka po kojoj je čovjek čovjek i koja mu, prema tome, daje svu njegovu čisto ljudsku vrijednost.

¹ Desclée de Brouwer et Cie, éditeurs Paris 1932. Djelo, o kome se sva objektivna kritika najpohvalnije izrazila, ostat će sigurno ne samo radi svoje opsežnosti — preko 900 stranica — nego radi svoje dubine jedan od najjačih duhovnih monumenata našega vremena.

² »Nouvelle revue française« (I. VI. 1925) »L' intelligence et M. Maritain«.

Ništa prema tome ne znači tvrditi, da je metafizika nekorisna u području modernih iznašašća i tehnike. I Aristotel je rekao, da je ona nekorisna. Ona ničemu ne služi, ali zato, jer je iznad svakog služenja. Nekorisna je stoga, jer je nadkorisna, dobra u sebi i za se. I ako bi ona služila fenomenskim znanostima, po definiciji ona bi bila isprazna, htijući ići dalje od tih znanosti, iako nije bolja od njih. Može se dakle reći, da je ona nekorisna, a ipak ništa čovjeku nije nužnije od te nekorisnosti. Jer ono čega nam treba to nisu istine, koje nam služe, treba nam istina, kojoj ćemo mi služiti. Služiti, ravnajući se po njenim zakonima, otkrivajući svu širinu bitka, svega što postoji i svu hijerarhiju koja među pojedinim bićima postoji. Ona je stoga po sebi poželjna, ne samo kao sredstvo, nego kao cilj, najviši cilj do koga se čovjek svojim naravnim silama može dovinuti. Ona je još daleko od potpune radosti, ali zar, barem izdaleka, ona ne pruža kao neki predosjet veselja, što ga čovjeku može dati potpuna kontemplacija Istine? Otvarajući čovjeku horizontat do skrajnih granica bitka, koga razum naravno može spoznati, ona jedina od svih ljudskih znanosti može da mu dadne zadovoljstvo, koje potječe od posve zaokružena i cjelovita znanja. A ipak metafizika ili da se općenitije izrazimo filozofija, usprkos visini svoje spoznaje nije daleko od nas, od našeg ljudskog života: ona se nadovezuje na nj, da ga povede više i dalje nego dozvoljava puka percepcija predmeta, što nas okružuju. Ove je činjenice vanredno snažno osvijetlila posljednja knjiga g. Zimmermanna »Temelji filozofije«.

U redovitom izdanju Matice Hrvatske, namijenjeno dakle našoj intelektualno jačoj čitalačkoj publici, djelo g. Zimmermanna³ ima svrhu da inteligentnu čovjeku omogući ispravnu orijentaciju u idejnom svijetu sadašnjice. Da mu pomogne u zamračenoj i nesigurnostima prepunoj filozofskoj literaturi probiti si put, samostalnim filozofiranjem, do istine i to cjelovite istine. Ne one djelomične istine, što je čovjeku može pružiti ova ili ona znanost, ili čak sve znanosti skupa ukoliko proučavaju pojavnu stranu svijeta, nego istine koja obuhvaća svu zbiljnost, sve što postoji. I kako je ovo djelo prvi opsežniji pothvat ove vrste kod nas, ono je ujedno pokušaj, da se kulturni horizont našeg intelektualca oslobodi tijesnih granica u koje ga je zatvaralo jednostrano materijalističko shvaćanje svijeta i života. Ono je dakle izraz piščeva nastojanja, da naša kulturna orijentacija pode više u dubinu i više

³ »Temelji filozofije«, Historijsko-kritička orijentacija. Napisao S. Zimmermann. Zagreb, 1934. Redovito izdanje Matice Hrvatske. 304 strane.

u širinu, da se otrese predrasuda o zastarjelosti filozofije i fatalnih konfuzija, zbog kojih su kadgod i naši intelektualni krugovi znali imati izvjesnu averziju prema filozofiji.

Temelji filozofije, kako to pisac sam već u uvodu naglašuje (str. 7), ne idu za tim, da raspravljaju o pojedinim metafizičkim problemima, nego se pitaju da li je metafizika uopće moguća kao znanstvena nauka. Upravo o odgovoru na to pitanje zavise mogućnosti naše kulture: njezin opseg i njena vrijednost. Ako je nadpojavni svijet izvan dohvata našeg razuma, mi smo neizbježno ograničeni u svoj svojoj kulturnoj orijentaciji na zemlju i na materiju. Radi se dakle prije svega o tome, da mi ispitamo fundamentalne mogućnosti svoga uma, da ispitamo vrijednost odnosno istinitost svoga znanja (str. 4); da riješimo noetički problem. Ali knjiga ipak nije čista noetika u tom smislu, da bi njen glavni interes bio upravljen na specijalni filozofski problem o vrijednosti spoznaje (11). Ona hoće više. Hoće da nam pokaže, kako se u tome problemu sastaju i razilaze filozofski sistemi, sve niti filozofiranja i kako o njegovu rješenju zavisi sva vrijednost filozofije.

Potrebno je s ovih razloga bilo začeti i u povijest filozofije, vidjeti kako se tokom historije problem razvijao i bio riješavan. Pisac dakako zabacuje pritom (3) načelo »l'histoire pour l'histoire«, jer ako je igdje to načelo apsurdno to je u idejnom, filozofskom obrađivanju. Ta kritičnost stava prema svim pitanjima, koja treba tretirati, upravo je velika odlika filozofije. Taj stav zauzeo je i g. Zimmermann od početka do kraja svoje knjige. Nikakva apriorizma nema u njegovom izlaganju, nikakvih nametljivo sugeriranih ideja, i to će, bez sumnje, biti jedan od velikih razloga, da će se ova knjiga svidjeti i onima koji su dosad dijelili drugo mišljenje nego je mišljenje, što ga pisac zastupa u svojoj knjizi.

II.

Bilo bi sigurno pretenciozno htjeti u jednom kratkom osvrtu kao što je ovaj analitički prikazati sve odlike djela od preko 300 stranica osmine, od kojih su mnoge tiskane petitom. Morat ćemo se zadovoljiti time, da istaknemo tek neke značajke po kojima ovo djelo dobiva svoju originalnost i zaslužuje pažnju inteligentna čovjeka.

Iako, kako se to jasno može razabrati, plod dugih meditacija, djelo nije nikako produkt zatvorenog kabinetskog rada. I svojom osnovnom koncepcijom i svojom detaljnom obradom ono se nadovezuje na realni život, život kojim živi svako razumno biće. Slijedeći u tome veliku tradiciju što ju je inaugurirao Aristotel, pisac počinje sa psihološkim činjenicama, koje su izvan svake diskusije. Polagano, nezamjetno, rukom pravog stručnjaka on vodi svoga čitatelja od najpoznatijih psiholoških činjenica visokoj filozofskoj nauci. I to je svakako jedna od prvih karakteristika ovoga djela.

I čovjek neupućen u filozofiju ima smjesta dojam sigurnog i progresivnog penjanja na putu istine. Pisac ne zaobilazi probleme, on ih ne preskače, on ide korak po korak, uporedo sa čitateljem.

Između svih činjenica svijesnog života najzanimljivije su one, koje se tiču svijesti istine. Promatrat ćemo one doživljaje koji nam očituju istinu odnosno neistinu. Šta su njihove značajke? Kako se očituju? Šta nas ovlašćuje, da im dajemo takve oznake? Nisu to pitanja, na koja bi se smjelo odgovoriti odjednom. Treba analizirati svijest, svijesni život i u tim analizama g. je Zimmermann upravo odličan. Svaki stoga od njegovih zaključaka nameće se sam po sebi: on nikad ne nadilazi postavljenih premisa. Na str. 20., gdje bi drugi možda bio već u napasti, da doda štokakvu novu tvrdnju, kojom bi, barem prividno, olakšao buduće riješavanje problema, on objektivno upozorava: »Zasad još dakle ne pretpostavljamo, da postoje predmeti i nezavisno od svijesti, niti pretpostavljamo, da subjekt svijesti (»ja«) postoji nezavisno od svijesnih doživljaja.« Mi ovog pasusa ne bi ni citirali, da on nije — u drugoj dakako formi — čest u knjizi g. Zimmermanna, da on nije očitovanje konstantnog i do skrupuloznosti strogog znanstvenog stava pišćeva. Postoji dualizam: subjekt-objekt, tako nam kaže svijest, mi opažamo vanjske predmete, držimo naime da su obzirom na svijest transcendentni, ali da li oni zaista postoje, na to zasad, ne možemo odgovoriti, jer to nije problem psihologije. Prije nego taj problem počnemo riješavati treba proučiti psihičku strukturu našeg umnog života u njegovim glavnim funkcijama. Ali ne trebamo zato ostati samo pri svojoj vlastitoj analizi. Mišljenja drugih psihologa neka prolaze pred nama, mi ćemo vidjeti, da li se njihove teorije podudaraju sa činjenicama. Ako ne, mi ćemo ih morati zabaciti, makar ih zastupali Hume, Comte, Ribot, Ziehen i drugi. Moderna se psihologija uostalom s Külpeom, Marbeom, Wattom, Achom, Messerom, Bühlerom vraća k Aristotelu, provodeći na svim linijama »p r o d o r k n e z o r n o m e«. Ali nije to samo tako navedeno, da se pozove na auktoritet drugih; mišljenja su drugih i onda, kad se auktor s njima slaže uvijek kritički ispitana. Pa stoga i završetak ovog prvog dijela knjige, koji izlaže Aristotelovu nauku o objektivnoj zavisnosti znanja, nije manje uvjerljiv, manje dokazan, nego su stranice u kojim pisac razvija vlastitu misao. Vanredno je dobra primjedba, da subjektivisti, koji su se inače toliko hvastali psihologijom, griješe upravo u tome, što ne polaze pravim psihološkim putem, ne ispituju postanak pojmova, nego uzimlju u obzir gotove sudove. S njihovim pogledima upoznat ćemo se uostalom opsežnije u drugom dijelu knjige, koji će definitivno riješavati problem istinitog znanja.

Ima znanja koje je nesumnjivo istinito; za neke svoje sudove mi držimo da su apsolutno sigurni. A ipak filozof mora da se pita, je li opravdana ta sigurnost. Toliko je sudova nesigurnih, ima li

ikoji koji bi nesumnjivo bio istinit? Skeptici od Pyrrhona do Descartesa reći će nam, da o svemu treba sumnjati, jedni apsolutno, drugi samo metodički. Pisac »Temelja filozofije« pokazat će nam neobično jasnim i sigurnim analizama vlastitih stavova skeptika, do kojih je granica njihova sumnja opravdana, ili tačnije rečeno da se i apsolutni i metodički skeptik varaju. Sumnja je opravdana samo iz razloga opreznosti dok istinu tražimo, nikako kao principijelno stajalište. I sami apsolutni skeptici, barem indirektno, priznaju osnovna načela, ako ništa drugo, a ono načelo protuslovnosti. Očito je dakle da je »dogmatski« stav u pitanju istine jedino ispravan. A to je čvrsta polazna točka, s koje sad možemo dalje poći.

III.

Problem koji međutim ostaje da riješimo to je: po čemu je znanje istinito. Po spoznavaocu ili spoznajnom subjektu, kako hoće subjektivisti, ili po onome što je spoznato, po objektima, kako dokazuju objektivisti? Subjektivističko stajalište, ma kakvo bilo, ne da se braniti. Kad promotrimo narav suda, jasno uočujemo njegov objektivni, intencionalni karakter. Magistralnomo sigurnošću i dubinom opravdava pisac objektivizam, dokazujući da ima sudova, koji su ovisni o doživljenim činjenicama i takvih koji su ovisni o idealno nužnim snošajima, te su stoga jedni i drugi neizbježno istiniti.

Originalnost gospodina Zimmermanna u svom izlaganju, ističe se ovdje naročito time, što trajno nastoji oko toga, da novim izlaganjima i dokazima pojača već utvrđene činjenice. Nesumnjivo je tako, da poglavlje ili točka 3. »Logička načela« i metodološki i znanstveno znače veoma mnogo na mjestu, gdje ih je pisac stavio. A njihovo je značenje tim veće, što to nije jednostavno izlaganje poznatih četiriju logičko-ontoloških načela (contradictionis, identitatis, exclusi tertii, rationis sufficientis) nego jedno duboko strukturno ispitivanje zakona ljudskoga uma. Proti psihologistima, koji su mislili, da istinitost spoznaje zavisi o psihičkim zakonima, auktor nepobitno dokazuje neovisnost predmeta o mišljenju i o misaonom subjektu, kao i neovisnost predmetnih zakona. Protiv psihologizma ustao je svojevremeno jedan od najvećih i najoštromnijih logičara Bernard Bolzano te je oštro povukao granicu između psihološkog i logičkog gledišta o mišljenju. Objektivizam mišljenja zastupao je nekoć Aristotel, danas ga zastupaju najveći logičari, među kojima je naročito vrijedno istaknuti Husserla.

Mislimo, da sigurno ne ćemo pretjerati, ako reknemo da su poglavlja o subjektivističkim nazorima prava mala remek-djela sintetičkog izlaganja. Na ograničenom prostoru nije se moglo s više zbijenosti, a istodobno i više jasnoće, izložiti i opovrgnuti subjektivizam u njegovim raznim oblicima. Idejni uspon izražen je u ovom dijelu knjige kao i u poglavljima koja slijede rekao bi skoro dramat-

skom snagom. Riješenje problema ulazi u svoju posljednju fazu, Je li naše znanje istinito samo o onome, što je u svijesti spoznavao, kao što uče idealisti, ili također o nečem izvansvijesnom, realnom kao što uče realisti? Da li je istinito samo o nečemu, što je iskustveno realno, kako bi htjeli pozitivisti, ili također i o neiskustveno realnim objektima, kako naučavaju metafizičari?

U jednom poglavlju opravdava g. Zimmermann realizam uopće proti idealizmu, u drugom metafizički realizam proti pozitivizmu odnosno agnosticizmu. Ovo su nesumnjivo dva najbolja poglavlja čitave knjige. Resumirati ih ni približno ne bi bilo moguće, jer ona nam donose rješenje problema oko koga se sve kretalo. Trebalo bi da zademo u sve nijanse posve originalnog i neodoljivo uvjerljivog, dokazivanja piščeva. Misao koju on zastupa nije samo njegova, ona je od Aristotela do danas imala najodličnijih pretsavnika. Što više, realizam je, kako kaže Külpe, filozofija budućnosti. Problem je, po njegovim istim riječima, bio samo u tom, da se izvede prodor na liniji Berkeley-Hume-Kant. A nije li taj prodor danas znatnim dijelom proveden i u modernoj neskolastičkoj filozofiji? Ne pokazuju li nam baš ova dva poglavlja kako suvremena filozofska misao traži izlaza iz dekadence i potamnjenosti, gdje su je bili doveli toliki pogrešni filozofski nazori? I ako i danas ima dosta onih, koji misle da će prirodne nauke nadomjestiti metafiziku, ne dolazi li to samo od fatalnih konfuzija, na kojima još odavna boluje moderna misao? Nitko upućen ne može konfundirati predmete prirodnih nauka i metafizike i oni, koji kod nas to još čine dobro bi zaista učinili, da promeditiraju desetak sažetih stranica, što ih je g. Zimmermann o tom u svojoj knjizi napisao. Još je manje opravdano negirati filozofiji znanstveni karakter ili miješati filozofiju s religijom. To su dva zaključna poglavlja ove knjige, koja će, to smo uvjereni, razbiti mnoge naivne predrasude i mnoga aprioristična mišljenja. Vjerujemo također, da će ova knjiga izvući mnogog našeg intelektualca iz idejne tjesnogradnosti, koja nažalost vlada i danas kod nas i pokazati mnogome, da je prava kultura ona, koja po svojim ciljevima diže pogled dalje od zemlje i koja u svom programu ima obuhvatiti svu realnost, sve što jest, a ne samo jedan djelić bitka nad kojim se kvrči naš više manje kukavni svakidani život.
